

O polityce, która nie buduje wspólnoty

20 lat Fundacji CBOS 1997–2017

Od 11 kwietnia 1997 r., od wejścia w życie ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o fundacji Centrum Badania Opinii Społecznej, **CBOS DZIAŁA JAKO FUNDACJA.**

Dwadzieścia lat w życiu politycznym, społecznym i w życiu fundacji to dużo. Wiele się przez ten czas zdarzyło.

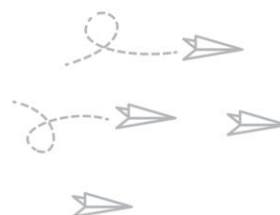
CBOS ZREALIZOWAŁ

836
badań

REZULTATY BADAŃ STATUTOWYCH UDOSTĘPNILIŚMY
SPOŁECZEŃSTWU, MEDIOM, INSTYTUCJOM PUBLICZNYM
I ORGANOM PAŃSTWOWYM W POSTACI

3735
komunikatów

PRACOWAŁO DLA NAS

3600
ankieterów

PRZEBADALIŚMY PONAD

1 000 000
respondentów

Naszym czytelnikom, naszym respondentom i sobie życzymy kolejnych lat owocnych i inspirujących badań, upowszechniania płynącej z nich wiedzy o społeczeństwie, a także popularyzacji dorobku fundacji CBOS.

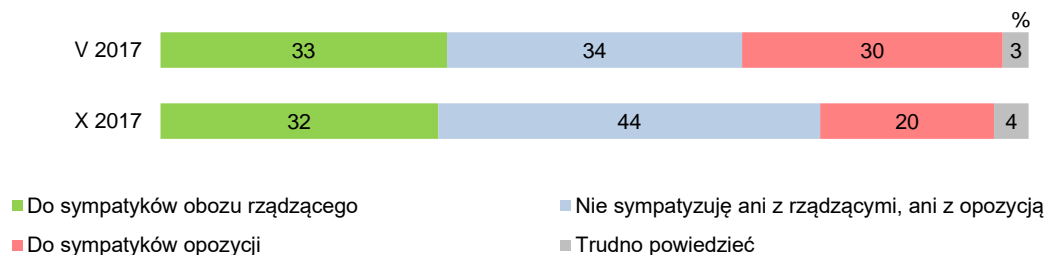
Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

W maju 2017 roku obok zestawu tradycyjnych pytań dotyczących poglądów politycznych i preferencji partyjnych po raz pierwszy zapytaliśmy ankietowanych o uogólnione sympatie wobec rządzących i potraktowanej zbiorczo opozycji. Według ówczesnych deklaracji¹ Polacy dzielili się na trzy podobnie liczne grupy – sympatyków obozu rządzącego (33%), sympatyków opozycji (30%) oraz osoby nieutożsamiające się z żadną ze stron politycznego frontu, które umownie nazwaliśmy publicznością (34%).

Po pięciu miesiącach zmniejszyło się poparcie dla traktowanej zbiorczo opozycji, przy utrzymującej się na tym samym poziomie liczbie zwolenników obozu rządzącego. W październiku² prawie jedna trzecia ankietowanych określała się jako sympatycy rządzących (32%), tylko jedna piąta wyrażała swoje poparcie dla opozycji (20%, spadek o 10 punktów procentowych). W porównaniu z majem wzrosła liczba osób lokujących się poza linią podziału politycznego, twierdzących, iż nie sympatyzują ani z rządzącymi, ani z opozycją – publiczność stanowi obecnie ponad dwie piąte ogółu badanych (44%, wzrost o 10 punktów).

CBOS

RYS. 1. Mówi się, że w polskim społeczeństwie istnieje wyraźny podział na tych, którzy sprzyjają obozowi rządzącemu i tych, którzy sympatyzują z opozycją. Czy Pan(i) zaliczył(a)by siebie raczej do sympatyków obozu rządzącego czy też raczej do sympatyków opozycji?

Mężczyźni mają bardziej sprecyzowane sympatie niż kobiety, częściej niż one są zarówno sympatykami obozu rządzącego, jak i – choć mniej wyraźnie – opozycji. Kobiety w większości lokują się wśród publiczności (patrz tabele aneksowe).

¹ Por. komunikat CBOS „Suweren podzielony – sympatycy rządzących versus sympatycy opozycji oraz publiczność”, maj 2017 (oprac. K. Pankowski).

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (329) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganą komputerowo (CAPI) w dniach 5–12 października 2017 roku na liczącej 948 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

W ciągu pięciu miesięcy wzrosło poparcie dla rządzących wśród respondentów mających od 55 do 64 lat, którzy tym samym dołączyli, obok najstarszych badanych, do największych zwolenników rządów PiS i jego koalicjantów. Relatywnie najwięcej sympatyków opozycji znajdujemy wśród ludzi młodych (od 18 do 24 roku życia).

Sympatyków opozycji ubyło w miastach, niezależnie od ich wielkości, w dalszym ciągu najwięcej ich jest wśród mieszkańców dużych miast (powyżej 100 tys. ludności). W miastach małych (do 19 999 mieszkańców) oraz dużych, ale nie największych aglomeracjach (od 100 tys. do 499 999 ludności) przybyło zwolenników obozu rządowego.

Rządzących najczęściej popierają osoby gorzej wykształcone – z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym. Wprawdzie respondenci z wyższym wykształceniem nadal częściej są zwolennikami opozycji niż obozu rządzącego, jednak w ciągu pięciu miesięcy właśnie wśród nich opozycja najwięcej straciła – w maju wyrażała dla niej poparcie prawie połowa respondentów z wyższym wykształceniem (46%), w październiku zaś tylko nieco ponad jedna czwarta (26%).

Po stronie rządzących najczęściej opowiadają się osoby o dochodach *per capita* od 1000 zł do 1999 zł. Z kolei opozycję popierają głównie respondenci najlepiej zarabiający (2000 zł i więcej na osobę w rodzinie). Najubożsi Polacy (o dochodach *per capita* poniżej 1000 zł) najczęściej lokują się poza sporem, wśród publiczności.

Podział na zwolenników obozu rządzącego *versus* opozycji nadal silnie determinuje uczestnictwo w praktykach religijnych. Zwolennikami rządzących jest ponad połowa badanych praktykujących kilka razy w tygodniu (58%) oraz ponad dwie piąte uczęszczających na msze raz w tygodniu (41%). W tej ostatniej grupie poparcie nie jest tak jednoznaczne – taki sam odsetek lokuje się wśród publiczności. Z kolei stosunkowo najwięcej sympatyków opozycji jest wśród ankietowanych w ogóle niebiorących udziału w praktykach religijnych (33%) bądź uczestniczących w nich jedynie sporadycznie, kilka razy w roku (24%).

O ile poparcie dla rządzących jest jednoznacznie skorelowane z prawicowymi poglądami politycznymi (72%), o tyle osoby o orientacji lewicowej równie często zaliczają się do zwolenników opozycji (46%) i publiczności (45%).

Co oczywiste, do sympatyków rządzących należą przede wszystkim zwolennicy PiS – prawie cztery piąte wyborców tego ugrupowania złożyło takie deklaracje. Z kolei ponad dwie trzecie wyborców Nowoczesnej i ponad połowa zwolenników PO deklaruje poparcie dla opozycji. W elektoratach pozostałych ugrupowań parlamentarnych – PSL oraz ruchu Kukiz'15 – najliczniejsze są grupy osób nieidentyfikujących się z żadną ze stron (odpowiednio: 58% i 42%). Wyborcy Kukiz'15 mający skonkretyzowane sympatie lekko przechylają się w stronę poparcia ekipy rządzącej, podczas gdy porównywalna grupa zwolenników PSL raczej skłania się do poparcia opozycji. Oczywiście największy odsetek niezaangażowanej publiczności znajdujemy wśród wyborców niezdecydowanych, na kogo głosować, a także osób niewybierających się na wybory (odpowiednio: 69% i 67%).

TABELA 1

Potencjalne elektoraty	Czy Pan(i) zaliczył(a)by siebie raczej do sympatyków obozu rządzącego czy też raczej do sympatyków opozycji?			
	Do sympatyków obozu rządzącego	Nie sympatyzuję ani z rządzącymi, ani z opozycją	Do sympatyków opozycji	Trudno powiedzieć
	w procentach			
PiS	79	18	2	2
Kukiz'15	32	42	20	5
PSL	15	58	24	4
PO	3	37	58	2
Nowoczesna Ryszarda Petru	2	26	68	4
Niezdecydowani, na kogo głosować	2	69	24	5
Niegłosujący	12	67	15	6

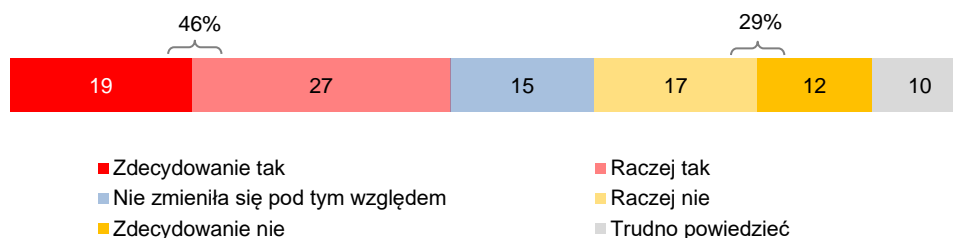
SPRAWIEDLIWOŚĆ I PRAWO

Niespełna połowa Polaków (46%) uważa, iż zmiany dokonywane w ciągu ostatnich dwóch lat sprawiły, że Polska stała się krajem bardziej sprawiedliwym, niż była wcześniej. Nie zgadza się z tą tezą niemal jedna trzecia (29%), natomiast 15% badanych sądzi, że pod tym względem Polska za rządów PiS się nie zmieniła.

Można założyć, że termin „bardziej sprawiedliwy kraj” rozumiany potocznie oznacza raczej większą sprawiedliwość społeczną, sprawiedliwsze redystrybuowanie dochodów, niż jest oceną stanu wymiaru sprawiedliwości, choć tych konotacji nie można wykluczyć. Czy słuszna jest intuicja, że badani odpowiadając „tak” częściej mieli na myśli sprawiedliwość społeczną, a gdy mówili „nie”, częściej przychodziły im do głowy zawirowania związane z wymiarem sprawiedliwości?

CBOS

RYS. 2. Jak Pan(i) ocenia, czy obecnie, za rządów PiS, Polska jest krajem bardziej sprawiedliwym, niż była za poprzednich rządów, czy też nie jest?

Ponad połowa mężczyzn (54%) jest zdania, że w okresie rządów PiS Polska stała się krajem sprawiedliwszym. Kobiety są dużo bardziej powściągliwe w ocenach – tylko dwie piąte z nich podziela tę opinię (40%), częściej niż mężczyźni mają one na ten temat odmienne zdanie. Jak na dwuwymiarową kategorię socjodemograficzną, jaką jest płeć, są to różnice duże.

O tym, że po dwóch latach Polska jest bardziej sprawiedliwa, najczęściej przekonane są te grupy społeczne, które jednocześnie zaliczają się do zwolenników obozu rządzącego. Czyli są to respondenci powyżej 55 roku życia, z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym, mieszkańcy wsi i najmniejszych miast (do 19 999 ludności), osoby uczestniczące w praktykach religijnych co najmniej raz w tygodniu, a przede wszystkim określające swoje poglądy polityczne jako prawicowe. W grupach społeczno-zawodowych najczęściej akceptują tę opinię emeryci, robotnicy niewykwalifikowani, rolnicy, renciści, a także bezrobotni. Połowa lub więcej respondentów z tych grup społeczno-zawodowych uważa, że w ciągu ostatniego dwulecia Polska stała się krajem bardziej sprawiedliwym.

Z brakiem akceptacji tej tezy spotykamy się relatywnie najczęściej wśród ludzi młodych (od 18 do 24 roku życia), mieszkańców największych miast, respondentów z wyższym wykształceniem, najlepiej zarabiających, w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych lub sporadycznie biorących w nich udział, a przede wszystkim tych, którzy deklarują lewicowe poglądy polityczne. Spośród grup społeczno-zawodowych najczęściej są to kadra kierownicza i specjaliści z wyższym wykształceniem, osoby pracujące na własny rachunek, pracownicy administracyjno-biurowi, a także uczniowie i studenci oraz gospodynie domowe. W tych grupach około dwóch piątych badanych uważa, że pod rządami PiS Polska nie stała się krajem bardziej sprawiedliwym.

Sympatycy obozu rządowego niemal powszechnie (90%) zgadzają się ze stwierdzeniem, że Polska jest obecnie sprawiedliwsza, niż była pod rządami poprzedniej ekipy. Ponad dwie trzecie zwolenników opozycji (70%) ma przeciwnie zdanie na ten temat. Publiczność, czyli osoby nieopowiadające się po żadnej ze stron politycznego frontu, jest dokładnie podzielona w swych ocenach – niemal jedna trzecia (32%) sądzi, że Polska nie stała się krajem bardziej sprawiedliwym, prawie tyle samo (31%) akceptuje przeciwną opinię.

TABELA 2

Czy Pan(i) zaliczył(a)by siebie raczej do sympatyków obozu rządzącego czy też raczej do sympatyków opozycji?	Jak Pan(i) ocenia, czy obecnie, za rządów PiS, Polska jest krajem bardziej sprawiedliwym niż była za poprzednich rządów czy też nie jest?			
	Tak	Nie zmieniła się pod tym względem	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Sympatycy obozu rządzącego	90	6	1	2
Publiczność („Nie sympatyzuję ani z rządzącymi, ani z opozycją”)	31	22	32	15
Sympatycy opozycji	13	11	70	6
Trudno powiedzieć	26	19	22	33

Co oczywiste, spośród potencjalnych elektoratów o większej sprawiedliwości pod rządami PiS niż w czasach poprzedniej koalicji najczęściej przekonani są wyborcy partii Jarosława Kaczyńskiego (85%). Pogląd ten podzielają, choć już nie tak jednoznacznie, zwolennicy PSL i ruchu Kukiz'15. Natomiast wyborcy Nowoczesnej i PO w większości uważają, że żadne zmiany w okresie rządów PiS nie spowodowały, by Polska stała się krajem bardziej sprawiedliwym. Pogląd ten akceptuje również niemal połowa wyborców niezdecydowanych, na kogo głosować. Natomiast osoby bierne polityczne i niewybierające się na wybory mają w tej sprawie podzielone opinie.

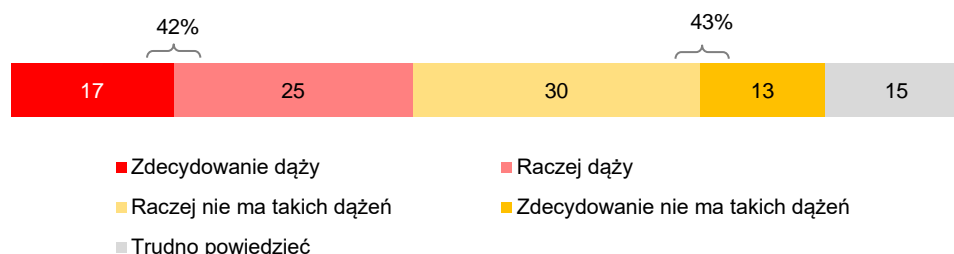
TABELA 3

Potencjalne elektoraty	Jak Pan(i) ocenia, czy obecnie, za rządów PiS, Polska jest krajem bardziej sprawiedliwym niż była za poprzednich rządów czy też nie jest?			
	Tak	Nie zmieniła się pod tym względem	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach			
PiS	85	9	3	4
PSL	44	21	32	4
Kukiz'15	46	14	36	3
Nowoczesna Ryszarda Petru	19	15	56	10
PO	12	21	61	6
Niezdecydowani, na kogo głosować	20	14	48	18
Niegłosujący	33	17	33	17

Wydarzenia, jakie miały miejsce w Sejmie w grudniu ubiegłego roku czy też tegoroczne lipcowe oraz późniejsze protesty uliczne i zachowanie się podczas nich służb porządkowych, sprawiły, że pojawiły się opinie, iż obóz rządzący dąży do ograniczenia prawa do wyrażania swych opinii (w tym ulicznych protestów) osobom mającym odmienne poglądy polityczne niż władza i krytycznych wobec wprowadzanych przez nią zmian. Polacy w ocenie tego rodzaju twierdzeń są podzieleni – tylko minimalnie więcej uważa, że rząd nie ma takich dążeń (43%), co dostrzega tego rodzaju tendencje w polityce wewnętrznej (42%).

CBOS

RYS. 3. Czy w Pana(i) odczuciu obecny rząd dąży do ograniczenia praw i wolności osób mających odmienne poglądy polityczne niż rządząca koalicja czy też nie ma takich dążeń?

O braku dążeń autorytarnych wśród rządzących częściej przekonani są mężczyźni (49%) niż kobiety (38%), choć one tylko trochę częściej niż oni dostrzegają tego rodzaju groźbę. Brak intencji ograniczania praw i wolności osób mających odmienne poglądy przypisują władzy przede wszystkim badani o prawicowych poglądach politycznych (71%), przynajmniej raz w tygodniu uczestniczący w praktykach religijnych, mający co najmniej 55 lat, z wykształceniem podstawowym, a spośród grup społeczno-zawodowych emeryci, robotnicy niewykwalifikowani, rolnicy oraz gospodynie domowe. Są to zatem te grupy, które zaliczają się do zwolenników obecnej władzy.

Z kolei o dążeniu do ograniczenia swobód obywatelskich osób mających inne poglądy niż władza i chcących te poglądy wyrażać publicznie przekonani są w większości badani o orientacji lewicowej (73%) i centrowej (56%), w wieku 35–44 lata, mieszkający w dużych miastach (powyżej 100 tys.

mieszkańców), z wykształceniem średnim i wyższym, w ogóle nieuczestniczący w praktykach religijnych lub sporadycznie biorący w nich udział. W grupach społeczno-zawodowych są to najczęściej: kadra kierownicza i specjaliści z wyższym wykształceniem, osoby pracujące na własny rachunek, uczniowie i studenci, a także bezrobotni.

Cztery piąte sympatyków opozycji uważa, że rząd dąży do ograniczenia praw i wolności obywatelskich osób niepopierających obecnej władzy i jej polityki (80%). Niemal taki sam odsetek zwolenników obozu rządowego nie dostrzega tego rodzaju dążeń (78%). Publiczność przychyliła się do opinii, że w zachowaniu przedstawicieli władzy widać dążenie do ograniczania praw i wolności obywateli inaczej myślących (47%), rzadziej neguje tego rodzaju tendencję (31%).

TABELA 4

Czy Pan(i) zaliczył(a)by siebie raczej do sympatyków obozu rządzącego czy też raczej do sympatyków opozycji?	Czy w Pana(i) odczuciu obecny rząd dąży do ograniczenia praw i wolności osób mających odmienne poglądy polityczne niż rządząca koalicja czy też nie ma takich dążeń?		
	Dąży	Nie ma takich dążeń	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Sympatycy obozu rządzącego	14	78	8
Publiczność	47	31	22
Sympatycy opozycji	80	13	6
Trudno powiedzieć	28	32	40

W potencjalnych elektoratach, co oczywiste, w czystość intencji rządzących i pełne przestrzeganie demokratycznych standardów nie wątpią wyborcy PiS oraz, mniej zdecydowanie, ale w większości, ruchu Kukiz'15. Wszyscy inni mają co do tego mniejsze lub większe wątpliwości. Dążenie obecnej władzy do ograniczenia wolności obywatelskich diagnozują przede wszystkim zadeklarowani zwolennicy PO i Nowoczesnej; w większości też skłaniają się ku tej tezie sympatycy PSL oraz wyborcy niezdecydowani, na kogo głosować. Również tzw. milcząca większość (skądinąd obecnie w sondażach stanowiąca mniejszość), czyli osoby niezamierzające uczestniczyć w ewentualnych wyborach częściej dostrzegają w polityce władz tego rodzaju tendencje, niż twierdzą, że takiego problemu nie widzą.

TABELA 5

Potencjalne elektoraty	Czy w Pana(i) odczuciu obecny rząd dąży do ograniczenia praw i wolności osób mających odmienne poglądy polityczne niż rządząca koalicja czy też nie ma takich dążeń?		
	Dąży	Nie ma takich dążeń	Trudno powiedzieć
	w procentach		
PO	82	12	6
Nowoczesna Ryszarda Petru	82	17	1
PSL	56	37	8
Kukiz'15	41	56	3
PiS	16	74	10
Niezdecydowani, na kogo głosować	53	25	22
Niegłosujący	41	31	28

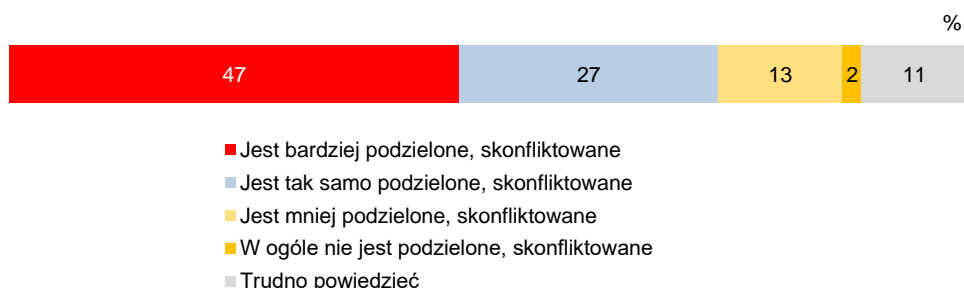

KONFLIKTY I PODZIAŁY

Prawie połowa ankietowanych (47%) jest zdania, że w ciągu ostatnich dwóch lat podziały i konflikty między Polakami się wzmożyły. Według ponad jednej czwartej (27%) poziom „konfliktogenności” nie zmienił się w tym okresie i obecnie jest taki sam jak za rządów PO. Najmniej liczna grupa (13%) jest zdania, że w czasie rządów PiS poziom sporów i konfliktów w polskim społeczeństwie się zmniejszył. Tylko 2% badanych uważa, że polskie społeczeństwo żyje w pełnej zgodzie, w ogóle nie jest podzielone i skonfliktowane.

CBOS

RYS. 4. Czy, Pana(i) zdaniem, polskie społeczeństwo jest dziś bardziej, mniej czy tak samo skonfliktowane, podzielone jak przed wyborami 2015 roku?

Tezę o nasileniu konfliktów i podziałów w ostatnich dwóch latach najczęściej akceptują zwolennicy opozycji – trzy czwarte z nich (75%) zgadza się z tym stwierdzeniem. W znacznej części podziela ją również publiczność, czyli osoby nieopowiadające się za żadną ze stron (47%) oraz, choć wyraźnie słabiej, osoby nieumiejące się zaklasyfikować do tych kategorii (33%). Sympatycy obozu rządzącego są w tej kwestii podzieleni, porównywalny odsetek uważa, że w ciągu ostatnich dwóch lat nic się pod tym względem nie zmieniło (32%), co konstatuje, że poziom konfliktów i sporów się zwiększył (31%).

TABELA 6

Czy Pan(i) zaliczył(a)by siebie raczej do sympatyków obozu rządzącego czy też raczej do sympatyków opozycji?	Czy, Pana(i) zdaniem, polskie społeczeństwo jest dziś bardziej, mniej czy tak samo skonfliktowane, podzielone jak przed wyborami 2015 roku?				
	Jest bardziej podzielone, skonfliktowane	Jest tak samo podzielone, skonfliktowane	Jest mniej podzielone, skonfliktowane	W ogóle nie jest podzielone, skonfliktowane	Trudno powiedzieć
	w procentach				
Sympatycy obozu rządzącego	31	32	27	4	7
Publiczność	47	29	8	2	14
Sympatycy opozycji	75	18	1	2	4
Trudno powiedzieć	33	26	3	0	39

W potencjalnych elektoratach o nasileniu konfliktów w ostatnim dwuleciu najsilniej przekonani są zwolennicy Nowoczesnej (81%) i PO (73%), a także wyborcy niezdecydowani, na kogo głosować (57%) oraz sympatycy ruchu Kukiz'15 (51%). Jedynie zwolennicy PSL nieco częściej sądzą, że poziom

„konfliktogenności” się nie zmienił i jest taki sam jak za rządów koalicji PO–PSL (44%). Zdeklarowani wyborcy PiS są w tej sprawie podzieleni, choć minimalnie większy ich odsetek sądzi, że poziom konfliktów i sporów się zwiększył (33%), niż opowiada się za tezą o braku zmian (31%).

TABELA 7

Potencjalne elektoraty	Czy, Pana(i) zdaniem, polskie społeczeństwo jest dziś bardziej, mniej czy tak samo skonfliktowane, podzielone jak przed wyborami 2015 roku?				
	Jest bardziej podzielone, skonfliktowane	Jest tak samo podzielone, skonfliktowane	Jest mniej podzielone, skonfliktowane	W ogóle nie jest podzielone, skonfliktowane	Trudno powiedzieć
	w procentach				
Nowoczesna Ryszarda Petru	81	12	3	2	2
PO	73	18	0	3	6
Kukiz'15	51	41	4	2	3
PSL	37	44	10	5	4
PiS	33	31	25	2	9
Niezdecydowani, na kogo głosować	57	21	4	1	17
Niegłosujący	39	28	12	3	17

Przekonanie, że społeczeństwo jest dziś bardziej podzielone niż dwa lata temu, sprzyja brakowi otwartości w rozmowach i wymianie poglądów na tematy polityczne. Osoby, które żywią przekonanie, że Polacy są dziś bardziej podzieleni niż przed wyborami w 2015 roku, częściej świadomie unikają rozmów na tematy polityczne nie tylko z osobami nieznanymi, współpracownikami, ale także z członkami najbliższej rodziny i przyjaciółmi.

TABELA 8

Czy, Pana(i) zdaniem, polskie społeczeństwo jest dziś bardziej, mniej czy też tak samo skonfliktowane, podzielone jak przed wyborami 2015 roku?	Czy zdarza się Panu(i) celowo unikać, nie podejmować rozmów na tematy polityczne z osobami nieznanymi, w miejscach publicznych?	
	Tak	Nie
	w procentach	
Jest bardziej podzielone	74	26
Jest tak samo podzielone	59	41
Jest mniej podzielone	53	47
W ogóle nie jest podzielone, skonfliktowane	29	71

TABELA 9

Czy, Pana(i) zdaniem, polskie społeczeństwo jest dziś bardziej, mniej czy też tak samo skonfliktowane, podzielone jak przed wyborami 2015 roku?	Czy zdarza się Panu(i) celowo unikać, nie podejmować rozmów na tematy polityczne z kolegami/koleżankami z pracy? N=514*	
	Tak	Nie
	w procentach	
Jest bardziej podzielone	54	46
Jest tak samo podzielone	49	51
Jest mniej podzielone	34	66
W ogóle nie jest podzielone, skonfliktowane	0	100

* Odpowiedzi osób pracujących

TABELA 10

Czy, Pana(i) zdaniem, polskie społeczeństwo jest dziś bardziej, mniej czy też tak samo skonfliktowane, podzielone jak przed wyborami 2015 roku?	Czy zdarza się Panu(i) celowo unikać, nie podejmować rozmów na tematy polityczne z bliskimi Panu(i) osobami – rodziną, przyjaciółmi, którzy mają inne niż Pan(i) poglądy polityczne?	
	Tak	Nie
	w procentach	
Jest bardziej podzielone	47	53
Jest tak samo podzielone	37	63
Jest mniej podzielone	28	72
W ogóle nie jest podzielone, skonfliktowane	21	79

CO NAS DZIELI?

Odpowiadając na pytanie otwarte prawie dwie trzecie ankietowanych dostrzegających podziały wśród Polaków wskazywało mniej lub bardziej bezpośrednio na politykę jako ten wymiar życia społecznego, który obecnie najbardziej dzieli polskie społeczeństwo (łącznie 65%). Najczęściej formułowano to ogólnie – że to sytuacja polityczna, poglądy polityczne, politycy powodują, iż duch wspólnoty zanika, a przynajmniej jest mniejszy, niż był kiedyś (34%). O ponad połowę mniej osób wymieniało konkretne siły polityczne odpowiadające ich zdaniem za stan atrofii zaufania społecznego i porozumienia (16%). Najczęściej były to oceny neutralne, pozbawione krytycyzmu wobec konkretnych sił, a będące jedynie prostym stwierdzeniem faktu, że to kłótnie między PiS i PO („żarcie się między PO i PiS”) lub PiS i resztą powodują największe podziały wśród Polaków.

Jedna dziesiąta sądzi, że za sytuację, w której społeczeństwo jest radykalnie podzielone, a część obywateli traktowana jako „Polacy drugiego sortu”, odpowiedzialny jest obóz rządzący (10%). Mówiono o nieprzestrzeganiu Konstytucji RP, zawłaszczaniu państwa, despotycznych rządach. Respondenci podkreślali, że za podziały odpowiada „obłuda i fałsz rządzących”, pojawiały się takie głosy krytyczne: „Partia rządząca podzieliła Polaków, na swoich suwerenów i gorszy sort”, „Monopol jednej partii mnie przeraża”, „... rząd wszystko chce mieć pod kontrolą, próbuje narzucać styl życia”; wskazywano, że źródłem podziałów są „patriotyczne i historyczne kłamstwa rządzących”. Ponadto 3% badanych uważa, że za ten stan rzeczy odpowiedzialni są konkretni politycy PiS – w 2% wypowiedzi pojawiało się nazwisko lub funkcja Jarosława Kaczyńskiego, a w 1% inne nazwiska z tego obozu politycznego m.in. ministrów Zbigniewa Ziobry i Antoniego Macierewicza.

Mniejsza grupa (2%) winą za istnienie podziałów jednoznacznie obciąża Donalda Tuska, PO czy szerzej – opozycję, a także KOD, mówiono: „Opozycja kryje swoje wały, a część ludzi im wierzy i wychodzi na ulice”, „PO namieszało ludziom w głowach, PiS chce dobrze”.

Jako najważniejsze źródło podziałów w obecnej Polsce polityka była wymieniana ponad trzy razy częściej niż najbardziej oczywista forma zróżnicowania, jaką stanowią różnice w statusie majątkowym. Łącznie 19% respondentów uważa, że to pieniądze, różnice w zarobkach, różnice w poziomie dochodów, poziomie życia, zamożności są największym źródłem podziałów społecznych. Jeden z respondentów opisał różnice w statusie majątkowym w następujący sposób: „Ja pracując zarabiam 2000 zł, mój kierownik 20 000 zł, a prezes firmy około 70 000. Brak jest klasy średniej, jest biedota i bogacze”. Mówiono także ogólniej o wygranych i przegranych w procesie transformacji ustrojowej, wspomniano o biedzie z jednej strony, a zachłanności i chciwości z drugiej. Przyczynę podziałów lapidarnie, choć niecenzuralnie tak określił jeden z respondentów: „To, że jedni Polacy zap... na drugich”.

Co, Pana(i) zdaniem, obecnie najbardziej dzieli Polaków?

N=819

Sytuacja polityczna, poglądy polityczne, politycy, polityka (ogólnie)	34%	65%
Sytuacja polityczna ze wskazaniem na dwie partie: PO i PiS, „Żarcie się między PO i PiS”, „Kłótnie między partiami”, a także podział: rząd – opozycja, zwolennicy PiS <i>versus</i> reszta	16%	
Rząd dzieli, wszelkie krytyczne opinie o rządzących. Nieprzestrzeganie Konstytucji RP, zawłaszczanie państwa, despotyczne rządy. Stosunek do demokracji. Także ogólnie: różne reformy PiS, zmiany wprowadzane przez PiS	10%	
Jarosław Kaczyński, także prezes	2%	
Antoni Macierewicz, Zbigniew Ziobro – gdy pada inne konkretne nazwisko ze sfer rządzących	1%	
Opozycja dzieli, wszelkie krytyczne opinie o poprzednich rządach. Wina Tuska, PO, opozycji, KOD	2%	
Pieniądze (ogólnie), finanse, status materialny, różnice w zarobkach, płacach, różnice w poziomie dochodów, poziomie życia, zamożności; bieda, chciwość i zachłanność; wygrani – przegrani	19%	
Kościół, Radio Maryja, ksiądz Rydzyk, religia, ideologia, podział światopoglądowy, wartości, kwestie moralności	9%	
Czynniki psychologiczne i poznawcze – niezdolność do porozumienia, brak zaufania, brak zrozumienia, brak dialogu, odporność na argumenty, zazdrość, zawiść, kłótnie, zacietrzewienie, zażartość, agresja, żądza władzy	8%	
Miesięcznice, katastrofa smoleńska, Smoleńsk	6%	
500+, niesprawiedliwy podział podatków, nierówne traktowanie przez państwo, rozdawanie pieniędzy publicznych	5%	
Sprawa uchodźców, imigrantów	5%	
Stosunek do rządowych zmian w wymiarze sprawiedliwości, sądy, Trybunał Konstytucyjny	4%	
Media, TVP, TVN, głosy krytyczne zarówno wobec „rządowych”, jak i „opozycyjnych” mediów	3%	
Różne opinie na temat prawa do aborcji (także in vitro), prawa kobiet, gender	3%	
Służba zdrowia, brak reform, protesty, dostęp do opieki zdrowotnej	2%	
Likwidacja gimnazjów, zmiany w szkolnictwie, wiek pierwszoklasistów	2%	
Inne konkretne dziedziny polityki rządu: gospodarka, obronność, bezpieczeństwo	2%	
Stosunek do Unii Europejskiej, stosunki polsko-niemieckie, polityka zagraniczna	2%	
Status społeczny, sytuacja społeczna; miasto – wieś, duże miasta – małe miasta	2%	
Wycinanie lasów, drzew, Puszcza Białowieska	1%	
Wykształcenie i wszystkie inne dualizmy, np. indywidualizm <i>versus</i> kolektywizm	1%	
Wszelkie wzmianki o SB, UB, dezubekizacji, rozliczeniu z komunizmem	1%	
Brak pracy, afery i inne	1%	
Nie ma podziałów	1%	
Trudno powiedzieć	14%	

Niepokoić może fakt, że relatywnie wysoko na liście przyczyn podziałów wśród Polaków znalazł się Kościół i jego sztandarowi, medialni przedstawiciele; mowa była o „wtrącaniu się kleru do polityki”, wymieniano Radio Maryja i ks. Tadeusza Rydzyka. W części wypowiedzi opis był ogólniejszy, mówiono o religii, światopoglądzie, wyznawanych wartościach czy moralności. W sumie co jedenasty badany z tej grupy (9%) wskazał na czynnik światopoglądowy czy „religijny” jako źródło podziałów i sporów między Polakami. Ponadto dalsze 3% jako źródło konfliktów wymieniło stosunek do dopuszczalności aborcji czy, szerzej, praw kobiet.

Niewiele mniejszy odsetek badanych na kwestie podziałów między Polakami patrzy raczej pod kątem psychologicznym lub poznawczym (8%). W tego typu wypowiedziach badani mówili o niezdolności do porozumienia, o braku zaufania, braku zrozumienia, braku dialogu, otwartości, „okopywaniu się”

w swoich światach, odporności na argumenty. Wskazując lub bez wskazywania na polityczne konotacje mówiono o negatywnych emocjach kształtujących życie społeczne – zazdrości, zawiści, zacierzeniu, zażartości, agresji, chamstwie, żądzy władzy. Wyliczano: „Napuszczanie jednych na drugich”, „Brak tolerancji i możliwości dialogu”. Mówiono o egoizmie, o tym, że „każdy ciągnie w swoją stronę”.

Dla 6% badanych z tej grupy źródłem konfliktów są tzw. miesięcznice, obchodzone w Warszawie 10 dnia każdego miesiąca. „Żałoba powinna trwać rok, nie podoba mi się miesięcznica”, „Nie modlą się za tych, co zginęli, ale polityka idzie przez prezesa”. W tym kontekście mówiono także o katastrofie smoleńskiej czy ogólnie o „Smoleńsku”.

Polaków różni – zdaniem badanych – stosunek do Unii Europejskiej, do relacji polsko-niemieckich czy ogólniej polityki zagranicznej (2%), jednak w tej dziedzinie najbardziej różnicującym problemem jest kwestia przyjmowania uchodźców czy imigrantów, których fala przybyła do Europy w ostatnich latach (5%).

W dalszej kolejności jako źródło podziałów i konfliktów badani wymieniali konkretne zmiany i reformy wprowadzone przez rząd PiS w ciągu dwóch lat sprawowania władzy („Reformy, zbyt szybko wprowadzane i w sposób despotyczny”).

Co dwudziesty respondent twierdzi, że sporo „złej krwi” w stosunkach społecznych przynosi sztandarowy projekt PiS w postaci dofinansowania na drugie i kolejne dziecko, czyli program „Rodzina 500 plus” (5%). Niekiedy w wypowiedziach badanych pojawiał się ton otwarcie krytyczny („niesprawiedliwy podział podatków”, „nierówne traktowanie przez państwo”, „rozdawanie pieniędzy publicznych”), czasem przybierający formę bliższą resentymentu („że na jedno dziecko nie dostaje się środków z 500+”), najczęściej jednak były to wypowiedzi w formie diagnozy, stwierdzenia faktu: „Zazdrość o uzyskane profity z 500+”, „Ludzie bardzo dzielą się w opiniach, jeśli chodzi o 500+, ci, co biorą, chwalą, a obserwatorzy bardzo krytycznie oceniają sposób wykorzystania tych pieniędzy; że nie ma to związku z wykorzystywaniem ich na potrzeby dzieci, realizowane są bardziej potrzeby rodziców”.

Nieco mniejsza liczba badanych jako przyczynę podziałów wymieniła wprowadzane i projektowane przez rząd PiS zmiany w wymiarze sprawiedliwości, w tym w Trybunale Konstytucyjnym (4%). Po 2% wspominało o niedomaganiach służby zdrowia, nierównościach w dostępie do opieki zdrowotnej, o reformie szkolnictwa i likwidacji gimnazjów oraz ogólnie o działaniach rządu w takich dziedzinach, jak: obronność, bezpieczeństwo, polityka wewnętrzna czy polityka gospodarcza. Jako źródło konfliktów wskazywano jeszcze (1%) politykę ministra środowiska Jana Szyszki i wycinanie drzew w lasach, głównie w Puszczy Białowieskiej („Wycinka puszczy to dla mnie głupota”).

Dla pewnej grupy badanych głównym winowajcą podziałów wśród Polaków są media, zwłaszcza elektroniczne (3%). Krytyka przebiegała w obie strony – krytkowane były media identyfikowane zarówno jako opozycyjne, jak i rządowe. („Media winne, że mieszą ludziom w głowach”, „Jedni wierzą w propagandę, inni widzą, że to propaganda”, „Stresory wywoływane przez media”).

Mówiono jeszcze o innych różnicach społecznych: między mieszkańcami miast a mieszkańcami wsi, między małymi i dużymi miastami, między centrum a prowincją (2%). Sporadycznie mowa była także o innego rodzaju zróżnicowaniach, wynikających np. z poziomu wykształcenia, czy różnicach typu: indywidualizm *versus* kolektywizm (1%), a także będących skutkiem posiadania lub nieposiadania pracy (1%).

W wypowiedziach badanych jako źródło konfliktów pojawiała się jeszcze kwestia tzw. dezubekizacji, pozbawiania lub obciążenia emerytur byłym pracownikom i współpracownikom Służby Bezpieczeństwa PRL („Zabranie emerytur ubekom” – 1%).

Tylko 1% badanych twierdzi, że w swoim otoczeniu nie widzi żadnych podziałów („U nas na wiosce takich podziałów się nie odczuwa”), a 14% nie ma zdania w tej sprawie.

***

To, co obecnie najbardziej dzieli Polaków, to polityka, która jako najważniejsze źródło podziałów wymieniana była kilkakrotnie częściej niż status materialny. Zdaniem przeważającej części badanych konflikty w Polsce nasiliły się, odkąd władzę sprawuje rząd PiS. Diagnozy rzeczywistości wskazują, że Polacy zasadniczo różnią się już nie tylko na poziomie „poglądów”, ale również na poziomie postrzegania rzeczywistości. Zwolennicy obozu rządzącego sądzą, że w ciągu ostatnich dwóch lat Polska stała się krajem bardziej sprawiedliwym, a rząd dochowuje wszelkich standardów demokratycznych i nie ma zamiaru ograniczać prawa i wolności osób mających poglądy odmienne od poglądów władzy. Zwolennicy opozycji wręcz przeciwnie – uważają, że Polska ani trochę nie jest bardziej sprawiedliwa, niż była za poprzedniej koalicji rządzącej, a rząd dąży do pozbawienia praw i wolności obywatelskich wszystkich, którzy są przeciwni obecnej władzy i jej decyzjom. O opinii ogółu przesądzają poglądy „publiczności”, czyli grupy osób lokujących się poza politycznym frontem. Można powiedzieć, że inwazja „polityczności” i „partyjności” na życie społeczne sprawiła, iż zaangażowana opinia publiczna podzieliła się na dwa odrębne światy czy, jak się mówi potocznie, „dwa plemiona” nieprzystające do siebie i się nierozumiejące.

Opracował

Krzysztof Pankowski

TABELA 1

		Mówi się, że w polskim społeczeństwie istnieje wyraźny podział na tych, którzy sprzyjają obozowi rządzącemu i tych, którzy sympatyzują z opozycją. Czy Pan(i) zaliczył(a)by siebie raczej do sympatyków obozu rządzącego czy też raczej do sympatyków opozycji?				Liczba osób
		Do sympatyków obozu rządzącego	Nie sympatyzuję ani z rządzącymi, ani z opozycją	Do sympatyków opozycji	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		32	44	20	4	944
Płeć	Mężczyźni	38	38	22	2	445
	Kobiety	27	51	18	5	500
Wiek	18-24 lata	17	54	25	5	73
	25-34	23	52	22	3	183
	35-44	25	57	15	2	177
	45-54	29	47	20	4	141
	55-64	44	36	17	3	172
	65 lat i więcej	45	29	21	5	198
Miejsce zamieszkania	Wieś	35	50	11	4	374
	Miasto do 19 999	37	39	20	5	140
	20 000 - 99 999	29	44	23	4	210
	100 000 - 499 999	35	33	30	1	129
	500 000 i więcej mieszk.	19	50	30	1	92
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	39	42	16	3	181
	Zasadnicze zawodowe	41	41	14	4	230
	Średnie	27	49	20	3	290
	Wyższe	25	45	26	3	244
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	22	52	25	1	98
	Średni personel, technicy	31	43	21	5	40
	Pracownicy adm.-biurowi	14	53	27	5	61
	Pracownicy usług	31	50	18	1	60
	Robotnicy wykwalifikowani	32	45	18	4	111
	Robotnicy niewykwalifik.	34	47	14	5	41
	Rolnicy	44	44	9	2	46
	Pracujący na własny rach.	25	47	26	1	46
	Bezrobotni	23	57	14	6	30
	Emeryci	47	30	18	4	239
	Renciści	38	38	21	3	55
	Uczniowie i studenci	23	49	28		40
	Gospodynie domowe i inni	18	63	13	6	77
	Pracuje w:	inst. państw., publicznej	28	50	20	2
spółce właścicieli prywatnych i państwa		23	48	25	4	63
sekt. pryw. poza rolnict.		28	48	22	3	285
prywatnym gosp. rolnym		45	46	7	2	46
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	33	53	10	4	70
	Od 650 zł do 999 zł	35	50	13	2	136
	Od 1000 zł do 1399 zł	37	38	21	4	161
	Od 1400 zł do 1999 zł	38	39	21	1	161
	2000 zł i więcej	29	41	27	3	247
Ocena własnych war. mater.	Złe	26	46	23	6	67
	Średnie	33	47	17	3	366
	Dobre	33	43	21	3	511
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	58	32	11		44
	Raz w tygodniu	41	41	15	3	430
	1-2 razy w miesiącu	23	49	19	8	127
	Kilka razy w roku	22	53	24	2	230
	W ogóle nie uczestniczy	24	40	33	4	110
Poglądy polityczne	Lewica	8	45	46	1	162
	Centrum	15	58	24	3	267
	Prawica	72	17	9	2	311
	Trudno powiedzieć	15	68	8	8	195

TABELA 2

		Jak Pan(i) ocenia, czy obecnie, za rządów PiS, Polska jest krajem bardziej sprawiedliwym, niż była za poprzednich rządów, czy też nie?				Liczba osób
		Tak	Nie zmieniła się pod tym względem	Nie	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		46	15	29	10	944
Płeć	Mężczyźni	54	12	27	7	445
	Kobiety	40	17	31	12	499
Wiek	18-24 lata	28	14	41	17	73
	25-34	38	19	34	10	183
	35-44	44	17	33	6	176
	45-54	41	13	31	15	141
	55-64	55	16	22	6	172
	65 lat i więcej	58	10	22	10	200
Miejsce zamieszkania	Wieś	53	14	23	10	375
	Miasto do 19 999	53	12	25	9	140
	20 000 - 99 999	38	15	36	11	208
	100 000 - 499 999	44	20	29	7	129
	500 000 i więcej mieszk.	30	11	47	12	92
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	60	11	19	10	182
	Zasadnicze zawodowe	56	15	20	9	230
	Średnie	41	14	34	10	290
	Wyższe	33	18	39	10	242
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	31	18	46	4	96
	Średni personel, technicy	43	17	28	12	40
	Pracownicy adm.-biurowi	28	17	39	16	61
	Pracownicy usług	41	14	32	13	60
	Robotnicy wykwalifikowani	48	17	25	10	111
	Robotnicy niewykwalifik.	57	15	19	9	41
	Rolnicy	57	12	21	10	46
	Pracujący na własny rach.	42	14	42	2	46
	Bezrobotni	50	9	30	11	30
	Emeryci	59	12	20	8	240
	Renciści	55	13	24	8	55
	Uczniowie i studenci	35	15	35	15	40
	Gospodynie domowe i inni	31	16	36	18	77
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	39	19	33	9	119
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	31	18	33	18	63
	sekt. pryw. poza rolnict.	44	16	34	7	284
	prywatnym gosp. rolnym	56	12	22	10	46
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	55	17	16	11	70
	Od 650 zł do 999 zł	51	14	26	9	137
	Od 1000 zł do 1399 zł	47	16	25	12	161
	Od 1400 zł do 1999 zł	56	10	26	7	161
	2000 zł i więcej	41	17	37	5	245
Ocena własnych war. mater.	Złe	42	8	34	16	66
	Średnie	49	15	25	11	366
	Dobre	45	15	31	8	511
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	66	9	24	2	44
	Raz w tygodniu	56	14	21	9	431
	1-2 razy w miesiącu	37	19	30	14	126
	Kilka razy w roku	35	15	39	10	230
	W ogóle nie uczestniczy	33	14	42	11	110
Poglądy polityczne	Lewica	19	15	59	6	162
	Centrum	35	20	36	8	267
	Prawica	79	7	10	3	310
	Trudno powiedzieć	33	19	24	24	195

TABELA 3

		Czy w Pana(i) odczuciu obecny rząd dąży do ograniczenia praw i wolności osób mających odmienne poglądy polityczne niż rządząca koalicja czy też nie ma takich dążeń?			Liczba osób
		Dąży	Nie ma takich dążeń	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		42	43	15	941
Płeć	Mężczyźni	41	49	11	444
	Kobiety	44	38	19	497
Wiek	18-24 lata	44	37	19	73
	25-34	44	37	19	181
	35-44	51	43	6	176
	45-54	42	40	18	141
	55-64	39	48	13	172
	65 lat i więcej	36	48	17	198
Miejsce zamieszkania	Wieś	32	48	20	374
	Miasto do 19 999	47	44	10	139
	20 000 - 99 999	44	41	15	208
	100 000 - 499 999	51	38	11	128
	500 000 i więcej mieszk.	61	34	5	92
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	28	51	21	182
	Zasadnicze zawodowe	33	48	19	229
	Średnie	50	38	12	290
	Wyższe	52	38	10	241
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	67	30	3	96
	Średni personel, technicy	47	44	9	40
	Pracownicy adm.-biurowi	45	39	16	60
	Pracownicy usług	47	37	16	60
	Robotnicy wykwalifikowani	38	44	18	111
	Robotnicy niewykwalifik.	27	47	27	41
	Rolnicy	37	47	17	46
	Pracujący na własny rach.	57	43		46
	Bezrobotni	53	28	19	30
	Emeryci	34	51	15	239
	Renciści	39	43	18	55
	Uczniowie i studenci	56	30	14	40
	Gospodynie domowe i inni	29	46	25	77
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	50	36	14	119
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	49	32	19	63
	sekt. pryw. poza rolnict.	47	43	10	283
	prywatnym gosp. rolnym	36	47	17	46
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	39	45	15	70
	Od 650 zł do 999 zł	37	48	15	137
	Od 1000 zł do 1399 zł	37	43	20	161
	Od 1400 zł do 1999 zł	43	48	9	159
	2000 zł i więcej	49	43	8	245
Ocena własnych war. mater.	Złe	39	27	34	66
	Średnie	42	42	15	365
	Dobre	42	45	12	509
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	34	54	12	44
	Raz w tygodniu	35	51	14	429
	1-2 razy w miesiącu	40	33	27	126
	Kilka razy w roku	52	37	12	230
	W ogóle nie uczestniczy	57	31	12	110
Poglądy polityczne	Lewica	73	22	5	162
	Centrum	56	32	13	266
	Prawica	22	71	6	310
	Trudno powiedzieć	30	31	39	195

TABELA 4

		Czy, Pana(i) zdaniem, polskie społeczeństwo jest dziś bardziej, mniej czy tak samo skonfliktowane, podzielone jak przed wyborami 2015 roku?					Liczba osób
		Jest bardziej podzielone, skonfliktowane	Jest tak samo podzielone, skonfliktowane	Jest mniej podzielone, skonfliktowane niż było przed wyborami 2015 roku	W ogóle nie jest podzielone, skonfliktowane	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	
Ogółem		47	27	13	2	11	948
Płeć	Mężczyźni	48	26	14	3	9	445
	Kobiety	46	28	12	2	12	503
Wiek	18-24 lata	39	33	11	6	11	73
	25-34	43	31	11	4	11	184
	35-44	48	33	11		8	177
	45-54	48	29	10	2	10	143
	55-64	49	21	17	2	11	172
	65 lat i więcej	49	21	14	4	12	200
Miejsce zamieszkania	Wieś	37	34	14	2	13	377
	Miasto do 19 999	52	23	13	4	7	140
	20 000 - 99 999	50	23	11	4	12	210
	100 000 - 499 999	49	24	14	2	12	129
	500 000 i więcej mieszk.	66	23	10		1	93
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	32	28	15	4	20	182
	Zasadnicze zawodowe	42	24	16	3	15	231
	Średnie	52	27	12	3	6	290
	Wyższe	56	30	8	1	6	245
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	65	27	3	1	3	98
	Średni personel, technicy	46	24	22		7	40
	Pracownicy adm.-biurowi	53	36	6		6	63
	Pracownicy usług	45	26	17	1	11	60
	Robotnicy wykwalifikowani	42	27	17	1	12	111
	Robotnicy niewykwalifik.	51	22	13	2	12	41
	Rolnicy	20	44	26		10	46
	Pracujący na własny rach.	57	29	6		7	46
	Bezrobotni	39	31	9	6	14	30
	Emeryci	46	24	15	4	11	240
	Renciści	49	15	8	7	21	55
	Uczniowie i studenci	48	36	6	5	5	40
	Gospodynie domowe i inni	36	30	11	4	18	78
	Pracuje w:	inst. państw., publicznej	48	37	10	1	5
spółce właścicieli prywatnych i państwa		57	24	8	2	9	63
sekt. prywat. poza rolnict.		52	25	13	1	10	285
prywatnym gosp. rolnym		23	43	25		10	46
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	27	32	14	6	20	70
	Od 650 zł do 999 zł	39	30	19	1	12	137
	Od 1000 zł do 1399 zł	44	27	15	4	11	161
	Od 1400 zł do 1999 zł	46	27	16	5	6	161
	2000 zł i więcej	55	30	9	1	5	248
Ocena własnych war. mater.	Złe	46	25	10	3	16	68
	Średnie	44	25	12	4	16	368
	Dobre	49	30	13	2	6	512
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	45	32	20	2		44
	Raz w tygodniu	40	30	17	2	11	433
	1-2 razy w miesiącu	54	24	9	3	10	127
	Kilka razy w roku	51	26	8	4	11	230
	W ogóle nie uczestniczy	55	21	10	2	12	110
Poglądy polityczne	Lewica	66	22	7	0	5	162
	Centrum	55	27	8	3	6	267
	Prawica	39	31	22	3	5	312
	Trudno powiedzieć	30	28	9	3	29	197